ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԿՈՎԿԱՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

(հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը)

ԾՐԱԳԻՐ

Կազմեց Է. Լ. Ջոհրաբյանը,
պատմ. գիտ. թեկն., դոցենտ

Երևան
ԵՊՀ հրատարակչություն
2015

ՀՏԴ 930:93/94
ԳՄԴ 63.2+63.3
Կ 767

Հրատարակության է երաշխավորել
ԵՊՀ պատմության ֆակուլտետի
գիտական խորհուրդը

Կազմեց պատմ. գիտ. թեկն., դոցենտ Է. Լ. Ձոհրաբյանը

Կ 767 Կովկասի պատմության աղբյուրագիտություն և պատմագրություն (հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը) /Կազմեց Է. Լ. Ձոհրաբյանը: -Եր.: ԵՊՀ հրատ., 2015, 20 էջ:

Աղբյուրագիտության և պատմագրության այս ծրագիրը ներառում է Կովկասի ժողովուրդների մասին հին արևելյան, հունահռոմեական, հայկական, վրացական, բյուզանդական, եվրոպական, թուրքական, ռուսական և այլ աղբյուրներ, որոնց իմացությունն ունի նաև գործնական-քաղաքական այժմեական հնչեղություն: Ներկայացվում են նաև Կովկասի պատմագրության հիմնահարցերը:

ՀՏԴ 930:93/94
ԳՄԴ 63.2+63.3

ISBN 978-5-8084-2040-3

© ԵՊՀ հրատ., 2015
© Կազմողի համար, 2015

ԿՈՎԿԱՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՂԲՅՈՒՐԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ
(3 կրեդիտ)
Շաբաթական 2 ժամ, 1-ին կիսամյակ, քննություն

Դասընթացի գիտական կարևորությունը և հիմնական նպատակը

Դասընթացի նպատակն է ներկայացնել Կովկասի պատմության աղբյուրների հիմնական խմբերը, աղբյուրագիտական վերլուծության հիմնական սկզբունքները, մեթոդներն ու մեթոդաբանությունը, ուսանողներին գործնականում ծանոթացնել աղբյուրների հետ աշխատելու կոնկրետ եղանակներին: Շարադրել Կովկասի պատմության հետազոտության համառոտ ընթացքը: Հատուկ ուշադրություն դարձնել կովկասագիտական գրականության քննական վերլուծությանը:

Կրթական արդյունքները

Դասընթացի հաջող ավարտին ուսանողը.

1. Կիմանա Կովկասը բնակեցնող ժողովուրդների մասին ուրարտական, խեթական, պարսկական, հունահռոմեական, հայկական, վրացական, ասորական, բյուզանդական, արաբական, թուրքական, եվրոպական և այլ սկզբնաղբյուրները, կծանոթանա դրանցում առկա առանցքային պատմական տեղեկություններին:
2. Կհասկանա դրանց ուսումնասիրության ու գիտական շրջանառության մեջ մտցնելու հիմնախնդիրները:
3. Կկարողանա օգտվել Կովկասի պատմության սկզբնաղբյուրներից, պատկերացում կկազմի դրանց հետազոտման ասպարեզում ձեռքբերումների մասին:

Բովանդակությունը

Թեմա 1՝ Կովկասի պատմության աղբյուրագիտության ընդհանուր հիմնախնդիրները, **Թեմա 2**՝ Պատմական գործընթացները Կովկասում և դրանց լուսաբանումը պատմագրության մեջ, **Թեմա 3**՝ Կովկասի հին պատմության սկզբնաղբյուրները, **Թեմա 4**՝ Կովկասի միջնադարյան պատմության հայկական սկզբնաղբյուրները, **Թեմա 5**՝ Կովկասի միջնադարյան պատմության վրացական սկզբնաղբյուրները, **Թեմա 6**՝ Աղվանական մատենագրության հիմնախնդիրը: Աղվանքի պատմության սկզբնաղբյուրները, **Թեմա 7**՝ Կովկասի միջնադարյան պատմության ասորական, բյուզանդական, պարսկական, արաբական, թուրքական, եվրոպական ու ռուսական սկզբնաղբյուրները, **Թեմա 8**՝ Կովկասի նոր պատմության սկզբնաղբյուրները, **Թեմա 9**՝ Կովկասի պատմության պատմագրության սկզբնավորումը և առաջին քայլերը, **Թեմա 10**՝ Կովկասի պատմության պատմագրության արդի վիճակը և զարգացման միտումներն ու հեռանկարները:

Քննությունների անցկացման ձևը և գնահատման չափանիշները

Նախատեսված 2 ընթացիկ քննություններից մեկն անցկացվում է ուսանողի գրավոր աշխատանքի, իսկ մյուսը՝ բանավոր ներկայացման գնահատման հիման վրա, յուրաքանչյուրը 4 միավոր առավելագույն արժեքով:

Եզրափակիչ քննություն

Եզրափակիչ քննությունը բանավոր է՝ 10 միավոր առավելագույն արժեքով: Հարցատոմսը պարունակում է 2 հարց՝ յուրաքանչյուրը 5 միավոր: Միավորների քայլը 0,5 է:

Թեմա 1-ին
ԿՈՎԿԱՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ

Կովկասի պատմության սկզբնաղբյուրների տիպաբանությունը, դրանց հետազոտության փուլերը մասնագիտական գրականության մեջ։ Էթնիկական անվանումների գործածության առանձնահատկություններն անտիկ և միջնադարյան մատենագրության մեջ։ Էթնոնոմենկլատուրայի պայմանականությունը։ Էթնոնիմների ճանաչման դժվարությունները։ Ազգագրական, հնագիտական և բանահյուսական նյութերի քննության եղանակները, հավաստիության աստիճանը և համընդհանուր տարածում ձեռք բերելու հանգամանքով թելադրված՝ տեղայնացման դժվարությունները։ Բանավիճային հարցեր։

Թեմա 2-րդ
ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՆԵՐԸ ԿՈՎԿԱՍՈՒՄ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒՄԸ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

«Կովկաս» հասկացությունը։ Կովկասի աշխարհագրական դիրքը և սահմանները։ Այսրկովկաս (եզրույթի խնդիրը), Այսրկովկաս և Հյուսիսային Կովկաս բաժանարար գիծը և նրա անդրադարձը տարածաշրջանի էթնոմշակութային նկարագրի վրա։ Կովկասը որպես միասնական պատմական տարածաշրջան։ Պատմական գործընթացի ընդհանուր օրինաչափությունները և տեղական առանձնահատկությունները տարածաշրջանում։ Կովկասի պատմության պարբերացումը։

Կովկասը բնակեցնող հիմնական էթնիկական միավորները։ Կովկասի էթնոլեզվական պատկերը. Կովկասյան ժողովուրդների դասակարգումն ըստ լեզվաընտանիքների և աշխարհագրական տեղաբաշխման։ Իբերակովկասյան լեզվաընտանիքի ժողովուրդներ։ Աբխազաադըղական, Նախոդաղստանյան ժողովուրդներ, Հնդեվրոպական լեզվաընտանիքի ժողովուրդներ, Ալթայան լեզվախմբի ժողովուրդներ։ Կովկասաբնակ ժողովուրդների պատմական ճակատագրերի ընդհանրություններն ու առանձնահատկությունները։ Կովկասյան մշակութային աշխարհը և նրա հիմնական կերտողները։

Կովկասում պատմական գործընթացների պատմագիտական արժևորումը:

Թեմա 3-րդ
ԿՈՎԿԱՍԻ ՀԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՆԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Կովկասը բնակեցնող ժողովուրդների, ցեղային միությունների և ցեղերի մասին վկայությունները ուրարտական, խեթական, պարսկական և հունահռոմեական սկզբնաղբյուրներում: Դպրությունները մինչքրիստոնեական շրջանում:

Քրիստոնեության մուտքը Կովկաս: Ազգային դպրությունների սկզբնավորումը Կովկասում: Հայաստան-Վրաստան-Աղվանք քաղաքական, տնտեսական ու մշակութային փոխառնչությունները մինչքրիստոնեական և քրիստոնեական շրջաններում, դրանց արտացոլումը սկզբնաղբյուրներում:

Թեմա 4-րդ
ԿՈՎԿԱՍԻ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍԿԶԲՆԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Հայկական սկզբնաղբյուրների բացառիկ նշանակությունը Կովկասի ժողովուրդների պատմության և մշակույթի ճանաչման և ուսումնասիրության գործում: Հայ պատմագրությունը որպես Կովկասի վաղմիջնադարյան պատմության սկզբնաղբյուր: Հայ պատմական մատենագրության զարգացումը, նրա նշանակությունը Կովկասի զարգացած ավատատիրության ժամանակաշրջանի և ուշ միջնադարի պատմությունը հետազոտելու գործում: «Աշխարհացոյցը» որպես տարածաշրջանի վարչատարածքային բաժանման ու էթնիկական պատմության կարևորագույն հուշարձան: Միջնադարյան հայկական պատմագիտական, գրական, վարքագրական ու վկայաբանական հուշարձանների աղբյուրագիտական արժեքը, «Գիրք թղթոց» և «Կնիք հաւատոյ» ժողովածուները՝ որպես Կովկասի եկեղեցական պատմության սկզբնաղբյուր: Հայ վիմագրության և հայերեն ձեռագրերի հիշատակարանների նշանակությունը Կովկասի միջնադարյան պատմության հետազոտության գործում:

Թեմա 5-րդ
ԿՈՎԿԱՍԻ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱՑԱԿԱՆ ՍԿԶԲՆԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Վրաց «Քարթլիս ցխովրեբայի» աստիճանական կազմավորումը: «Քարթլիս ցխովրեբայի» կազմում ընդգրկված հիմնական հուշարձանները: «Քարթլիս ցխովրեբայի» միջնադարյան հայերեն թարգմանության գիտական նշանակությունը:

Միջնադարյան վրացական վարքագրական ու վկայաբանական հուշարձանների աղբյուրագիտական արժեքը: Վրացական օրենսդրական հուշարձանները: Վրացական վավերագրերի պահպանված նմուշները, նրանց նշանակությունը համակովկասյան երևույթների և իրողությունների հետազոտության գործում: Վրացական վավերագրերի մատենաշարային հրատարակությունները: Վրացական ձեռագրերի և դրանց հիշատակարանների աղբյուրագիտական արժեքը: Վրացական վիմագրությունը որպես պատմական սկզբնաղբյուր: Վրացական վիմագիր հուշարձանները Հայաստանում և Հյուսիսային Կովկասում:

Թեմա 6-րդ
ԱՂՎԱՆԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐԸ: ԱՂՎԱՆՔԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՆԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Աղվանքը հունահռոմեական սկզբնաղբյուրներում: Աղվանական գրի, գրչության և դպրության գոյության հարցը: «Աղվանական» կոչվող արձանագրությունները: Սինայի ձեռագրերում ի հայտ եկած նմուշներն ու դրանց վերծանությունից բխող եզրակացությունը:

Մովսես Կաղանկատվացու (Դասխուրանցու) եզակի երկի աղբյուրագիտական արժեքը: Մխիթար Գոշի «Աղվանից երկրի ժամանակագրությունը»:

Թեմա 7-րդ
ԿՈՎԿԱՍԻ ՄԻՋՆԱԴԱՐՅԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԱՍՈՐԱԿԱՆ, ԲՅՈՒԶԱՆԴԱԿԱՆ, ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ, ԱՐԱԲԱԿԱՆ, ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ, ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՈՒ ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՍԿԶԲՆԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Կովկասի միջնադարյան պատմության լուսաբանումն ասորական պատմագրության և սրբախոսական գրականության մեջ: Բյուզանդական սկզբնաղբյուրների նշանակությունը Կովկասի միջնադարյան պատմության լուսաբանման գործում: Արաբական մատենագրության հուշարձանները որպես Կովկասի պատմության սկզբնաղբյուր: Արաբական վիմագրությունը Այսրկովկասում: Արաբական գրի և գրականության առանձնահատուկ դերը Հյուսիսային Կովկասում: Թուրքական պատմական, աշխարհագրական երկերը, վիմագրերը և վավերագրերը՝ որպես Կովկասի միջնադարյան պատմության սկզբնաղբյուր: Միջնադարյան Կովկասի եվրոպական ու ռուսական սկզբնաղբյուրները:

Թեմա 8-րդ
ԿՈՎԿԱՍԻ ՆՈՐ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՆԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ

Արխիվային նյութերը Կովկասի նոր պատմության սկզբնաղբյուր: Կովկասի արխեոգրաֆիական հանձնաժողովի հրատարակությունները: Վավերագրերի հիմնական հավաքածուները Կովկասում: Փաստաթղթերի մատենաշարային հրատարակությունները: Փաստաթղթերի ընտրության և հրատարակության սկզբունքները, թեմատիկ ու ժամանակային ընդգրկում ունեցող ժողովածուները: Պարբերական մամուլը՝ որպես պատմական սկզբնաղբյուր: Հասարակական-քաղաքական մտքի հուշարձանների աղբյուրագիտական արժեքը: Կովկասի նոր պատմության աղբյուրների մեկնաբանության իրարամերժ հիմնական դրսևորումները:

Թեմա 9-րդ
ԿՈՎԿԱՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՆԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ԱՌԱՋԻՆ ՔԱՅԼԵՐԸ

Կովկասի ժողովուրդների լեզվի և պատմության վերաբերյալ հետաքրքրության առաջին դրսևորումները եվրոպական արևելագիտության մեջ: Մ. Չամչյանի, Ղ. Ինճիճյանի, Վախուշտիի պատմական ու տեղագրական աշխատությունների հանդես գալը: Մ. Բրոսեի գործունեությունը: Պ. Իոսելիանիի, Դ. Բաքրաձեի, Թ. Ժորդանիայի աշխատությունները և հրապարակումները: Վրաց ժողովրդի անցյալի արտացոլումը Ի. Ջավախիշվիլիի ու Ս. Կակաբաձեի աշխատություններում: Ավանդական ու քննական պատմագիտական պատկերացումներ: «Սախստորիո մոամբե» և «Քրիստոնյա Արևելք» պարբերականների դերը Կովկասի պատմության հետազոտության գործում: Կովկասի երկրների պետական կառուցվածքի և սոցիալական պատմության ուսումնասիրությունը Ի. Ջավախիշվիլիի և Ն. Ադոնցի աշխատություններում: Հյուսիսային Կովկասի ժողովուրդների պատմության հետազոտության անդրանիկ գիտական փորձերը:

Թեմա 10-րդ
ԿՈՎԿԱՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ. ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐՆ ՈՒ ՀԵՌԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Քննական պատմագիտության ծեռքբերումները Հայաստանում և Վրաստանում: Աղվանքի պատմության և էթնիկական նկարագրի հետազոտությունը կովկասագիտական գրականության մեջ: Հյուսիսային Կովկասի ժողովուրդների պատմության միահատորյակի և քառահատորյակի հրատարակությունները: Ազգային պատմագիտական դպրոցների հանդես գալը. մեթոդաբանական ընդհանրություն և վերաձևումների նկրտում: Ազգային պատմության ակադեմիական բազմահատորյակների ստեղծումը: Միասնական ինստիտուտների ու խնդիրների աստիճանական կորուստը: Պատմության քաղաքականացման աղետալի հետևանքները: Ընդհանրությունների գիտակցման հեռանկարները:

Ռեֆերատների թեմաներ

1. Կովկասի հին պատմության սկզբնաղբյուրները
2. Կովկասի միջնադարյան պատմության հայկական սկզբնաղբյուրները
3. Կովկասի միջնադարյան պատմության վրացական սկզբնաղբյուրները
4. Աղվանական գրի և գրչության հիմնախնդիրը
5. Կովկասի միջնադարյան պատմության պարսկական, թուրքական և արաբական սկզբնաղբյուրները
6. Կովկասի միջնադարյան պատմության եվրոպական ու ռուսական սկզբնաղբյուրները
7. Կովկասի պատմության բանավիճային հարցերը մասնագիտական գրականության մեջ
8. Կովկասի նոր պատմության արխիվային նյութերը

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
Սկզբնաղբյուրներ

1. **Ագաթանգեղոս**, Հայոց պատմություն, Երևան, 1983:
2. Արաբական աղբյուրները Հայաստանի և հարևան երկրների մասին, Կազմեց Հ. Նալբանդյան, Երևան, 1965:
3. «Գիրք թղթոց», Երուսաղեմ, 1994:
4. Դարեհ Վշտասպի Բիհեսթունյան արձանագրությունը, թարգմանությունը բնագրից, առաջաբանը և ծանոթագրությունները Գ. Նալբանդյանի, Երևան, 1964:
5. «Դիվան հայ վիմագրության», պրակ 1-9, Երևան, 1966-2012:
6. **Թովմա Արծրունի**, Պատմություն տանն Արծրունյաց, Երևան, 1985:
7. Թուրքական աղբյուրները Հայաստանի, հայերի և Անդրկովկասի մյուս ժողովուրդների մասին, թարգմանությունը թուրքերեն բնագրից Հ. Ա., Կազմեց՝ Ա. Սաֆրաստյանը, Երևան, 1961:
8. «ԺԴ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ», Երևան, 1950:
9. **Կիրակոս Գանձակեցի**, Պատմութիւն Հայոց, Երևան, 1961:
10. Հայ ժողովրդի պատմության քրեստոմատիա, Հ. 1, Երևան, 2000:
11. «Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ. ԺԳ դար», Երևան, 1984:
12. «Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ. Ե-ԺԲ դդ.», Երևան, 1988:
13. «Հայոց նոր վկաները», Վաղարշապատ, 1903:
14. «Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ. ԺԷ դար», հատ Ա-Բ, Երևան, 1974, 1978:
15. **Հերոդոտոս**, Պատմություն ինը գրքից, թարգմանությունը Ս. Կրկաշարյանի, Երևան, 1986:
16. **Հովհաննես Դրասխանակերտցի**, Հայոց պատմություն, Երևան, 1986:
17. **Ղազար Փարպեցի**, Հայոց պատմություն, Երևան, 1982:
18. «Մանր ժամանակագրութիւններ», հատ. I-II, Երևան, 1951, 1956:
19. «Մատենագիրք հայոց», հատ. Ա-Ե, Անթիլիաս, 2003-2005:

20. **Մելիքսեթ-Բեկ Լ.**, Վրաց աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին, հատ. Ա-Գ, Երևան, 1934-1955: Վերահրատարակություն՝Երևան, 2013:
21. **Մխիթար Անեցի**, Մատեան աշխարհավէպ հանդիսարանաց, աշխատասիրությամբ Հ. Մարգարյանի, Երևան, 1983:
22. **Մխիթար Այրիվանեցի**, Պատմութիւն Հայոց, Ի լոյս ընծայեաց Մկրտիչ էմին, Մոսկվա, 1860:
23. **Մովսէս Կաղանկատուացի**, Պատմութիւն Աղուանից աշխարհի, Երևան, 1983:
24. **Մովսես Խորենացի**, Պատմություն Հայոց, Երևան, 1985:
25. **Ստեփանոս Տարօնեցի Ասողիկ**, Պատմութիւն տիեզերական, Ս. Պետերբուրգ, 1885:
26. **Վարդան Արևելցի**, Պատմութիւն տիեզերական, Մոսկվա, 1860:
27. **Ստեփանոս Օրբէլեան**, Պատմութիւն նահանգին Սիսական, Տփղիս, 1910:
28. Վրաց ժամանակագրություն, Երևան, 1971:
29. **Ուխտանէս եպիսկոպոս**, Պատմութիւն բաժանման Վրաց ի Հայոց, Վաղարշապատ, 1871:
30. «Գեորգիկա»-Բյուզանդացի մատենագիրների տեղեկությունները Վրաստանի մասին, հատ. 1-8, Թբիլիսի, 1961-1970 (վրացերեն):
31. **Վախուշտի**, Վրաստանի թագավորության նկարագրություն, Թբիլիսի, 1973 (վրաց.):
32. «Վրաց իրավունքի հուշարձաններ», հատ I-VIII, Թբիլիսի, 1963-1985 (վրաց.):
33. «Վրաց վիմագրության դիվան», հատ I-II, Թբիլիսի, 1980 (վրաց.):
34. **Փավստոս Բուզանդ**, Հայոց պատմություն, Երևան, 1985:
35. «Քարթլիս ցխովրեբա», հատ. I-II, Թբիլիսի, 1955, 1959 (վրաց.):
36. **Քսենոփոն**, թարգմանությունը՝ Ս. Կրկաշարյան, Երևան, 1970:
37. «Քրոնիկներ», հատ. Ա-Գ, Թբիլիսի, 1892, 1897, 1967 (վրաց.):
38. Страбон, География в 17 книгах. //Перевод, статья и комментарии Г. А. Стратановского, М., Наука, 1964.

Հիմնական գրականություն

1. «Հայ ժողովրդի պատմություն» (ՀՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն), հատ I-VIII, Երևան, 1970-1984:
2. Բերձենիշվիլի Ն., Վրաստանի պատմության հարցեր, հատ I-IX, Թբիլիսի, 1964- 1979 (վրաց.):
3. Կեկելիձե Կ., Դրվագներ վրաց մատենագրության պատմությունից, հատ I-XIV, Թբիլիսի, 1956-1986 (վրաց.):
4. Թորոսյան Խ., «Թագակիրների պատմությունն ու գովաբանությունը»՝ որպես Ջաքարյան Հայաստանի ու Ջաքարյանների պատմության սկզբնաղբյուր, Երևան, 1972:
5. Մելիք-Բախշյան Ստ., Հայոց պատմության աղբյուրագիտություն, Երևան, 1996:
6. Մուրադյան Պ., Հայաստանի վրացական արձանագրությունները, Երևան, 1977:
7. Մուրադյան Պ. ԺԱ-ԺԳ դարերի հայ-վրացական դավանական խնդիրները և Մխիթար Գոշի «Առ Վրացիսն» թուղթը, Ս. Էջմիածին, 2011:
8. Չոբանյան Պ., Վրացական ուղեգրությունները և նրանց տեղեկությունները հայերի մասին, Երևան, 1981:
9. Ջավախիշվիլի Իվ., Աշխատություններ տասերկու հատորով, Թբիլիսի, 1979-2000 (վրաց.):
10. Վրաց ժամանակագրություն, Թարգմանությունը հին վրացերենից, առաջաբանը և ծանոթագրությունները Պ. Մուրադյանի, Երևան, 1971:
11. Акопян А. А., Албания-Алуанк в греко-латинских и древнеармянских источниках, Ереван, 1987.
12. Акопян В. З., Народы Северного Кавказа: Исторический и этнодемографический очерк, Ростов-на-Дону, 1997.
13. Артамонов М. И., История хазар, Л., 1962
14. Бгажба О. Х., Лакоба С.З., История Абхазии. С древнейщих времен до наших дней, Сухум, 2007.
15. Волкова Н. Г., Этнический состав населения Северного Кавказа в 18-нач. 20-го века, М., 1974.

16. Дамения И. Х., Историография истории народов Кавказа XIX -начало XX вв., Санкт-Петербург, 1996.
17. Еремян С. Т., Сюния и оборона Сасанидами Кавказских проходов, Изв. Арм. ФАН СССР, 1941, № 7 (12).
18. Еремян С. Т., Моисей Каланкайтукский о посольстве албанского князя Вараз-Трдата к хазарскому хаканату Алп-Илитверу, ЗИВАН СССР, Т. VII, 1939.
19. История Дагестана, Т. I, М., 2004.
20. Какабадзе С., Некоторые вопросы изучения древнеармянской версии "Картлис Цховреба", "Кавказ и Византия", вып.1, Ереван, 1979.
21. Картлис цховреба. История Грузии, Тбилиси, 2008.
22. Климов Г. А., К состоянию дешифровки агванской (кавказско-албанской) письменности, Вопросы языкознания, № 3, 1967.
23. Кузнецов В. А., Введение в Кавказоведение (историко-политические очерки народов Северного Кавказа), Владикавказ, 2004.
24. Магамедов Р. М., История Дагестана с древнейших времен до конца XIX в., Махачкала, 1968.
25. Марр Н. Я., Кавказские племенные названия и местные параллели, Петроград, 1922.
26. Меликсет–Бек Л. М., Хазары по древнеармянским источникам в связи с проблемой М.Хоренского, Сб., В честь акад. Орбели В.А.-М.-JL: Изд.АН СССР, 1960.
27. Меликсет-Бек Л. М., Источниковедческие заметки, Ереван, 2010.
28. Меликишвили Г. А., Урартские клинообразные надписи, М., 1960.
29. Минорский М. Ф., История Ширвана И Дербента X-XI вв., М., 1963.
30. Народы Кавказа, Т.I, II, М., 1962.
31. Очерки истории Дагестана, Т.I, Махачкала, 1957.

32. Рамазанов Х. Х., Шихсаидов А. Р., Очерки истории Южного - Дагестана (с древ. Времен до начала XX века), Махачкала, 1964.
33. Сборник материалов для описания местностей и племен - Кавказа, вып. 1-34, Тифлис, 1881-1904.
34. Сборник сведений о Кавказских горцах, вып. 1-10, Тифлис, 1868-1881.
35. Сургуладзе И. И., История государства и права Грузии, Тбилиси, 1968.
36. Тревер К. В., Очерки по истории культуры Кавказской А-лбании (IV в. до н.э. – VII в. н.э), М.-Л, 1959.
37. Шихсаидов А. Р., Ислам в средневековом Дагестане (VII-XV), Махачкала, 1969.

Լրացուցիչ գրականություն

1. Արևշատյան Ս. Ա., Հնագույն հայկական թարգմանությունները, (Տե՛ս «Պատմաբանասիրական հանդես», № 1, 1972):
2. Հովհաննիսյան Ա., Դրվագներ հայ ազատագրական մտքի պատմության, գիրք Ա-Բ, Երևան, 1957, 1959:
3. Հովսեփյան Գ., Խաղբակեանք կամ Պռոշեանք հայոց պատմության մէջ, Անթիլիաս, 1969:
4. Մխիթար Գոշ, Թուղթ առ Վրացիսն՝ յաղագս ուղղափառութեան հաւատոյ, Աշխատասիրությամբ Պ. Մուրադյանի, «Գանձասար», Զ, Երևան, 1996:
5. Մուրադյան Պ. Մ., Հայաստանի վրացերեն արձանագրությունները, Երևան, 1977:
6. Տեր-Պետրոսյան Լ., Հայ հին թարգմանական գրականություն, Երևան, 1984:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Դասընթացի գիտական կարևորությունը և հիմնական նպատակը........ 3

Թեմա 1
Կովկասի պատմության աղբյուրագիտության ընդհանուր հիմնախնդիրները 5

Թեմա 2
Պատմական գործընթացները Կովկասում և դրանց լուսաբանումը պատմագրության մեջ 5

Թեմա 3
Կովկասի հին պատմության սկզբնաղբյուրները 6

Թեմա 4
Կովկասի միջնադարյան պատմության հայկական սկզբնաղբյուրները. 6

Թեմա 5
Կովկասի միջնադարյան պատմության վրացական սկզբնաղբյուրները 7

Թեմա 6
Աղվանական մատենագրության հիմնախնդիրը: Աղվանքի պատմության սկզբնաղբյուրները 7

Թեմա 7
Կովկասի միջնադարյան պատմության ասորական, բյուզանդական, պարսկական, արաբական, թուրքական, եվրոպական ու ռուսական սկզբնաղբյուրները 8

Թեմա 8
Կովկասի նոր պատմության սկզբնաղբյուրները 8

Թեմա 9
Կովկասի պատմության պատմագրության սկզբնավորումը և առաջին քայլերը 9

Թեմա 10
Կովկասի պատմության պատմագրության արդի վիճակը. Զարգացման միտումներն ու հեռանկարները 9

Ռեֆերատների թեմաներ........ 10

Գրականություն 11

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ԿՈՎԿԱՍԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԱՂԲՅՈՒՐԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

(հնագույն ժամանակներից մինչև մեր օրերը)

ԾՐԱԳԻՐ

Կազմեց Է. Լ. Ձոհրաբյանը,
պատմ. գիտ. թեկն., դոցենտ

Համակարգչային ձևավորումը՝ Կ. Չալաբյանի
Հրատ. սրբագրումը՝ Գ. Գրիգորյանի

Չափսը՝ 60x84 1/16: Տպ. մամուլը՝ 1.25:
Տպաքանակը՝ 100:

ԵՊՀ հրատարակչություն
ք. Երևան, 0025, Ալեք Մանուկյան 1